

Канд. іст. наук, наук. співроб. відділу історії науки і техніки ЦДПІН ім. Г.М.Доброва НАН України Ю.І.Мушкало запропонував в майбутніх виданнях з історії НАН України відобразити участь українських хіміків А.І. Кіпріанова, О.І. Бродського та Є.О. Шилова у Всесоюзній нараді з теорії хімічної будови в органічній хімії у Москві з 11 по 14 червня 1951 р. На цій нараді партійні ідеологи вимагали засудити теорію резонансу Л.Полінга, проте українські вчені практично не зробили цього, висловлюючись стосовно використання термінів теорії, а не її критики.

Канд. іст. наук, наук. співроб. відділу історії науки і техніки ЦДПІН ім. Г.М.Доброва НАН України Л.О.Клименко звернула увагу на те, що в існуючих виданнях з історії НАН України не згадується Наукова сесія, присвячена фізіологічному вченню І.П.Павлова, яка проходила у Києві (1950) за рішенням Об'єднаної «павловської сесії» як продовження кампанії проти «інакодумців у науці», розпочатій на сесії ВАСГНІЛ (1948). «Українська павловська сесія» носила формальний характер і не мала таких критичних наслідків, як у Москві та Ленінграді, перш за все завдяки позиції Президії

АН України на чолі з О.О.Богомольцем, а згодом — О.В.Палладіним.

Важливим став виступ канд. іст. наук, наук. співроб. відділу історії науки і техніки ЦДПІН ім. Г.М.Доброва НАН України О.Г.Луговського, який стосувався аналізу ситуації з висвітленням джерельної бази з історії НАН України у 1918-1945 рр. Виявилось, що документи розміщені в фондах 5 центральних і 24 обласних архівів України, Інститутах архівознавства і рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, бібліотеки ім. В. Стефаніка, музейних кімнатах видатних вчених і архівах приватних осіб. Тому на часі постає узагальнення даної джерельної бази шляхом публікації збірників документів з історії НАНУ, розділів, що стосуються джерельної бази, у монографіях з історії НАН України, формування віртуального архіву з історії академічної науки.

Наприкінці семінару учасники висловили впевненість, що врахування пропонуваного підходу дасть можливість побудувати більш повну та об'єктивну історію Національної академії наук України, глибше дослідити та оприлюднити її невідомі сторінки.

А.С. Литвинко,

канд. фіз.-мат. наук, ст. наук. співроб. відділу історії науки і техніки ЦДПІН НАНУ

Фестиваль науки 2009 року

14-16 травня 2009 р. відбувся Третій всеукраїнський фестиваль науки. У ньому прийняли участь 227 установ з 44 міст України (23 області України, а також Київ та Севастополь), в яких протягом фестивалю було проведено 903 (включаючи багатоденні) заходи. 435 заходів було проведено НАН України, 219 — Міністерством освіти і науки, решта іншими установами. Учасників фестивалю привітали Президент України В.Ющенко, Прем'єр-міністр України Ю.Тимошенко та президент НАН України академік НАН України Б.Є.Патон, міністр освіти і науки України І.О.Вакарчук.

На пленарному засіданні було заслухано змістовні доповіді: «Від речовини до життя: Хімія? Хімія!» іноземного члена НАН України, лауреата Нобелівської премії Жан-Марі Лена (Страсбурзький університет і Колеж де Франс); «Чарльз Дарвін і життя на Землі» академіка НАН України С.В.Комисаренка; «Гуманітарні виміри наукового поступу (історичний аспект)» академіка НАН України І.М.Дзюби.

Важливою подією фестивалю стала Виставка спеціалізованого обладнання і технологій «Наука — виробництво» в Експозиційному центрі «Наука» НАН України Національного комплексу «Експоцентр України». Відділення інформатики НАН України представило значну композицію інновацій. Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України був представлений своєю науковою друкованою продукцією і розробками в галузі підвищення ефективності науково-технологічної політики.

Серед інших заходів фестивалю необхідно відмітити виставку «Відкриття Всесвіту», що була організована Міністерством закордонних справ Франції, Національним центром наукових досліджень Франції, Відділом культури та співробітництва Посольства Французької Республіки в Україні, та інформаційний семінар «Дослідницький ландшафт Німеччини», ініційований Німецькою службою академічних обмінів.

Центром ім. Г.М.Доброва проведена серія відкритих лекцій за актуальною тематикою.

У Національному авіаційному університеті викликала інтерес лекція доктора філософських наук, професора *В.І.Онопрієнка* «Технонаука як феномен знаннєвого суспільства». У зв'язку з переходом до постіндустріального, інформаційного, знаннєвого суспільства відбуваються глибокі культурні і соціальні трансформації у всіх сферах сучасного соціуму. Концепція суспільства, заснованого на знаннях, знаходиться у стадії оформлення і активного обговорення. Багато її положень ще недостатньо аргументовані і прийнятні. Роль науки зростає у зв'язку із зростанням наукоємкості сучасних технологій. Але одночасно йде процес трансформації самої науки. Це виявилось у формуванні нового феномену — технонауки. Поняття «технонаука» — одне з ключових в концепції знаннєвого суспільства і поки що недостатньо прояснених.

У даний час йде процес «обертання» організаційних і економічних схем взаємодії фундаментальної науки і практичних її застосувань, що склалися впродовж багатьох десятиліть і які нині виступають у формі високих технологій. Класична схема індустріального суспільства починалася від фундаментальних досліджень і через пошук практичних їх застосувань йшла до розробки технічних і технологічних їх втілень, які потім виходили на ринки збуту. Це «впроваджувальна» модель науково-технологічного циклу, головною проблемою якої була відсутність зворотного зв'язку з виробництвом і суспільними потребами: спочатку створювалася технологія, а потім здійснювався пошук ринків збуту для неї. Контур «наука — технологія» був відносно автономним і замкнутим.

Технонаука — це не лише органічний симбіоз науки і технології (гібрид онауковленої технології і науки, що технологізувалася). У постіндустріальному суспільстві істотно розширюються контури взаємодії науки, технології, суспільних потреб, бізнесу і кардинально змінюються, «обертаються» їх взаємозв'язки: розробка нової технології починається тоді і остільки, коли і оскільки на неї є попит.

Звичайне трактування суспільства, заснованого на знаннях, як правило, підноситься вельми ейфорійно. Проте аналіз показує, що знаннєве суспільство — це зовсім не суспільство знань, це скоріше суперспоживче суспільство, в якому мобілізація знань необхідна для інтенсифікації і швидкого оновлення (ротації) можливостей вжитку. Недаремно центральним поняттям знаннєвого суспільства стає поняття «технонаука», що не лише показує орієнтацію на людину, але й відображає його суперспоживчу суть. З цим пов'язані процеси все більшої прикладнізації науки, скорочення долі теоретичних і фундаментальних наукових знань,

які вже сьогодні набули масштабного характеру. Одночасно розширюються масштаби маніпуляційних ефектів високих соціогуманітарних технологій. «Мережева» структура суспільства створює потужний соціальний каркас необхідності, що обмежує свободу ухвалення рішень. Все це показує потребу об'єктивного, критичного філософсько-методологічного аналізу протиріч знаннєвого суспільства і технонауки. Інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, технонаука — провідні концепти постіндустріального знаннєвого суспільства, що кардинально змінює природу науки, когнітивний і соціальний статус ученого.

У Київському національному університеті будівництва та архітектури студенти і викладачі уважно заслухали лекцію доктора філософських наук *Л.В.Рижко* «Етика науки і етика вченого», в якій доводиться, що наука періоду її перетворення в безпосередню продуктивну силу змінює свої функції (від просвітницької до прагматичної) і місце вченого в соціальному та когнітивному просторах, підвищується значення правових та моральних регуляторів наукової діяльності. Проблема розробки етичних норм і цінностей науки є особливо нагальною сьогодні, коли розвиток науково-технічної цивілізації, загрожуючи існуванню самого життя на Землі, потребує внесення коректив у сферу ціннісних орієнтацій суспільства, мотиваційну сферу особистості, у способи регулювання соціальних конфліктів. Необхідність пошуків нових морально-ціннісних орієнтацій та форм соціальної інтеграції зумовлена також руйнацією усталених етичних систем, які ґрунтуються на звичаях та традиціях, кризою раціоналістичних світоглядних систем. Ці пошуки посилюють інтерес до проблем аксіології, філософії моралі, а також актуалізують розробку професійних етик.

Зважаючи на зростаючу роль науки, вчених в індустріальному, а особливо інформаційному суспільстві, перетворення наукових досліджень в самостійну сферу суспільного виробництва, яке означає не лише сьогоднішній, але й майбутній стан суспільства, смисли буття людини в світі, виконання вченими не лише пізнавальних, світоглядних, але й експертних функцій, зростає актуальність етичних проблем науки. Донедавна можна було вважати, що етичні проблеми науки виникають лише в певних виключних ситуаціях, і стосуються окремих специфічних галузей знань. Сьогодні така думка є застарілою. Сьогоднішній науково-технологічний прогрес генерує все нові проблеми етичного характеру.

Традиційна оцінка наукового знання на предмет істинності як відповідності реальності або її внутрішньої несуперечливості доповнюється нормативно-ціннісною оцінкою як встановлен-

ням відповідності меті і цілям соціального суб'єкту, тобто відповідності інтерсуб'єктивно значимим зразкам. Сьогодні можна спостерігати відхід від поклоніння науці і технології як безумовному благу і формування уяви про них як зовсім протилежних благу. Ці обидва погляди помилкові. Безумовно, наука і техніка є благом для людини, але не безумовним благом. Оскільки вони є продуктами людської діяльності, вони вимагають цілеспрямованої орієнтації і спрямованості, яка б поєднувала закономірності їх внутрішнього росту з усуненням негативного впливу, і захистом різноманітних людських цінностей. Соціальний інститут науки хоча і є самоорганізуючою системою, але він існує в постійній конкурентній боротьбі за обмежені суспільні ресурси, виконання вченими експертних функцій часто вимагає не лише професійної компетенції, але й морального вибору під тиском політичних чи корпоративних інтересів. І це прикметно не тільки для сучасної науки, але й для її усієї історії, яка свідчить, що моральний вибір вченого, його етична позиція вкрай вагомі для прогресу науки.

На семінарі «*Ефективність науки в сучасному світі*», що був проведений в Національному технічному університеті «Київський політехнічний інститут», запам'яталася доповідь доктора економічних наук *О.С.Поповича* «*Щодо значення та ефективності науки*». Її пафос був спрямований на протиставлення ситуації відносно інноваційного розвитку економіки в Україні і в розвинутих країнах світу. В Україні кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, зменшується і становить зараз 12—13%; за випуском продукції 3-ї технологічний уклад складає майже 58%, 4-й — 38%, 5-й — лише 4—5%; до 75% інвестицій вкладається в 3-й технологічний уклад. У розвинутих країнах до 90% економічного зростання забезпечується за рахунок використання інтелектуального ресурсу; інтелектуальний ресурс вважається найбільшою цінністю, за який ведеться боротьба. Б. Клінтон та Т. Блер після завершення «холодної війни» проголосили початок «холодної війни знань». У результаті нарощується наукоємність ВВП, створюються умови для притоку інтелектуальних ресурсів до своїх країн та запобігання витоку умів за кордон, вдосконалюються національні системи захисту інтелектуальної власності, запроваджується державна підтримка патентування в країні і за кордоном найбільш перспективних винаходів. Україна ж все більшою мірою стає інтелектуальним донором для розвинутих країн (втрати оцінюються в 1 млрд. доларів щорічно). Прикладами успішного використання стратегії інноваційного розвитку є: Республіка Корея, яка для забезпечення інноваційного прориву нарощувала щорічні витрати на вітчизняну науку в 6 разів швидше, ніж зростав ВВП; Угор-

щина, що зменшує базу оподаткування фірм на 200% їх витрат на науку; об'єднана Європа, яка для створення суспільства, що базується на знаннях, поставила завдання до 2010 р. довести витрати на науку всіх країн-членів ЄС до 3% ВВП. Оскільки альтернативи інноваційному шляху для України немає, треба нарощувати наукоємність ВВП перш за все за рахунок стимулювання витрат виробничих підприємств; стимулювати інноваційну діяльність, добудовувати науково-інноваційну систему; усвідомити і на рівні державного управління, і на загальносуспільному рівні, що наука — суспільне багатство, наш найцінніший ресурс.

Доктор економічних наук *В.П.Соловійов* виступив в Національному технічному університеті «Київський політехнічний інститут» з лекцією «*Інноваційне підприємництво як антикризовий чинник*», а завідувач відділу Центру кандидат технічних наук *О.О.Грачов* в Державній науково-технічній бібліотеці — з лекцією «*Інноваційна модель розвитку економіки*».

У рамках фестивалю науки відділом історії науки і техніки Центру було проведено семінар «*Історія НАН України (білі плями)*». Крім співробітників відділу, у семінарі брали участь науковці з Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Національного університету «Києво-Могилянська академія», Державного економіко-технологічного університету транспорту, а також інших міст України (Черкаси, Чернігів, Переяслав-Хмельницький). Було з'ясовано і висвітлено деякі маловідомі факти історії Академії наук, забуті імена. Кандидат історичних наук *Л.О.Клименко* в доповіді «*До історії створення Інституту фізіології ім. О.О.Богомольця НАН України*» розповіла про суспільно-політичні колізії і організаційні особливості виникнення цієї установи. Доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри екології та безпеки життєдіяльності на залізничному транспорті Державного економіко-технологічного університету транспорту *О.Я.Пилипчук* в доповіді «*Дарвінізм і сучасність*» зупинився на важливій даті в розвитку науки — у 2009 р. весь світ відзначає не тільки 200-річчя від дня народження Чарльза Дарвіна, але і 150 років з моменту виходу у світ його праці «*Походження видів*», книги на усі часи — і розповів про дискусію, яку організує Товариство «Знання» України до ювілею. Кандидат фізико-математичних наук *А.С.Литвинко* в доповіді «*Актуальність та сучасний стан історико-наукових досліджень в Україні*» зупинилася на аспектах розвитку історії природознавства і техніки у зв'язку з протистоянням між технічною та гуманітарною культурами, яке привело до викривлення цілісного світосприйняття людиною. Кандидат історичних наук *Ю.І.Мушкало* у доповіді

«Висвітлення розвитку хімії в історії НАН України» висвітлив участь відомих українських хіміків у Все-союзній нараді з теорії хімічної будови у Москві (1951 р.), зробив акцент на значенні наукових шкіл України в галузі хімії і підкреслив, що необхідно визначити перелік та персональний склад хімічних наукових шкіл для їх подальшого дослідження. Кандидат історичних наук *О.Г.Луговський* у доповіді *«Використання вченими НАН України і ВНЗ архівних матеріалів у дослідженнях з історії науки»* підкреслив значення архівних документів для відтворення минулого науки та її творців та охарактеризував стан джерельної бази з історії науки, її розпорошеність по різних архівах України і за кордоном, де знаходиться велика кількість матеріалів про ді-

яльність українських вчених. У доповіді *«Генетичні дослідження в установах НАН України»* кандидат історичних наук *О.В.Романець* запропонована нова періодизація розвитку генетики (1900-1930 — етап класичної генетики, 1930-1953 — етап неокласицизму, 1953-донині — синтетичний етап в розвитку генетики), в межах якої показано утворення установ НАН України генетичного спрямування, напрямки їх роботи та основні наукові результати.

Фестиваль науки 2009 р. наочно продемонстрував високі можливості Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України у справі пропаганди розробок з наукознавства, економіки, філософії та історії науки.

М.В. Онопрієнко,
канд. філос. наук,
в.о. вченого секретаря ЦДПІН НАН України